

ДОКТРИНА У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Практика ЄСПЛ

ЩОДО ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ У РЕЗУЛЬТАТІ НЕПРАВОМІРНИХ ДІЙ (ДОКТРИНА “ПЛОДІВ ОТРУЄНОГО ДЕРЕВА”)*

<...>

2. Допустимість доказів, одержаних у результаті тортур або інших видів забороненого жорстокого поводження: принцип неприпустимості доказів

(А) Держави – учасниці Конвенції [Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод]

69. Матеріали, які є в розпорядженні Європейського суду [Європейського суду з прав людини], показують, що серед держав – учасниць Конвенції відсутній консенсус щодо обсягу виключного правила.

(В) Інші органи, що здійснюють нагляд за дотриманням прав людини

70. Комітет ООН [Організації Об’єднаних Націй] із прав людини в своєму загальному коментарі № 7, присвяченому тортурам або жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (стаття 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 30 травня 1982 року), вказав:

“<...> До гарантій, які можуть сприяти ефективності контролю, відносяться <...> положення, відповідно до яких визнання або інші докази, отримані шляхом катувань або іншого звернення, що суперечить положенням статті 7, визнаються судами неприпустимими <...>”.

71. Загальний коментар № 7, що стосується заборони катувань і жорстокого поводження або покарання, був замінений Загальним коментарем від 10 березня 1992 р. № 20. В останньому вказується:

“12. Для протидії порушенням статті 7 важливо, щоб закон забороняв використання як допустимих у судових розглядах показань або зізнань, отриманих застосуванням тортур або інших заборонених видів поводження”.

72. Комітет проти катувань, який здійснює нагляд за реалізацією Конвенції ООН проти катувань, вказав у своїх заключних зауваженнях щодо Німеччини від 11 травня 1998 р. (документ № А/53/44):

“Комітет рекомендує приділити додаткову увагу законодавця суворому дотриманню статті 15 Конвенції і щоб всі докази, отримані прямо або

* Витяг із рішення Європейського суду з прав людини у справі “Gäfgen v. Germany” від 1 червня 2010 р. (заява № 22978/05) <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99015>> (дата звернення: 15.03.2021).

опосередковано катуванням, у суворому порядку не допускалися до розгляду суддями в будь-яких судових провадженнях”.

(С) Судова практика інших держав

73. Заборона на використання будь-яким способом проти обвинуваченого інформації, яка випливає з фактів, встановлених у результаті неправовірних дій представників влади (так звана доктрина “плодів отруєного дерева”), твердо укорінилася у правовій традиції Сполучених Штатів Америки. Заборона поширюється на інформацію, отриману із зізнань, зроблених під примусом, тобто, якщо зізнання призвело до встановлення додаткових доказів, такі докази також неприпустимі в процесі, як і саме зізнання. Однак доказ повинен бути виключений тільки в разі, якщо він був отриманий безпосередньо в результаті такого порушення закону. Інакше кажучи, доказ виключається, якщо може бути продемонстровано, що “якби не незаконне поводження, доказ не був б виявлено”. Це виключає застосування такого правила у разі, коли зв’язок між незаконним поводженням поліції та виявленням доказів настільки віддалений, що порушення нівелюється. Така ситуація могла бути, наприклад, коли поліція спиралася на незалежне джерело при пошуку доказів, або коли доказ, у підсумку, неминуче було б виявлено, навіть якби не було порушено жодного конституційного положення.

74. Принцип неприпустимості доказів застосовується також і в інших юрисдикціях. Верховний апеляційний суд Південно-Африканської Республіки у своєму рішенні від 10 квітня 2008 р. у справі “*Mthembu v. The State*” визнав:

“Резюме: показання співучасника, здобуті за допомогою катування (зокрема, речові докази, виявлені в результаті), неприпустимі <...>

33. <...> Зазвичай, як я згадував, такі докази не виключалися, оскільки вони існували незалежно від будь-якого конституційного порушення. Але ці докази були виявлені внаслідок застосування поліцією катувань щодо Рамсеропа. Ніщо не передбачає, що докази були б виявлені в будь-якому випадку. Якби така можливість існувала, результат цієї справи міг би бути іншим.

<...> тому є нерозривний зв’язок між застосуванням до нього катувань і характером доказів, досліджених у суді. Катування непоправно зіпсували докази <...>

36. Долучення <...> [таких доказів] вимагало б від нас заплющити очі на те, як поліція отримала цю інформацію. Ба більше, це призведе до ‘морального сплюснення’ судового процесу. Це ‘скомпрометувало би чистоту судового процесу (і) збездестило б здійснення правосуддя’. У довгостроковій перспективі долучення доказів, отриманих за допомогою катувань, може здійснити руйнівний вплив на систему кримінального правосуддя. Публічний інтерес, на мою думку, вима-

гає виключення доказів незалежно від того, чи вплинули ці докази на справедливість судового розгляду <...>”.

<...>

Щодо права
Оцінка Суду

<...>

164. При визначенні того, чи був розгляд у цілому справедливим, слід враховувати також, чи дотримувалися права сторони захисту. Зокрема, слід оцінити, чи була заявникові надана можливість оскаржити достовірність доказів і заперечити проти їх використання. Крім того, необхідно враховувати якість доказів, а також обставини, при яких вони були отримані, і чи не ставили ці обставини під сумнів надійність або достовірність доказів. Хоча проблеми зі справедливістю не обов'язково виникають, коли зібрані докази не були підтверджені іншими матеріалами, можна відзначити, що в разі, якщо докази мали дуже вагомий характер і був відсутній ризик того, що вони виявляться ненадійними, необхідність у наданні підтверджуючих доказів, відповідно, знижується (см., *inter alia*, *Khan v. United Kingdom*, § 35 і 37, *Allan v. United Kingdom*, § 43, *Jalloh v. Germany*, § 96). У зв'язку з цим Європейський суд надавав додаткове значення тому, чи мали докази, що розглядаються, вирішальне значення для результату розгляду чи ні.

165. Що стосується оцінки характеру встановленого порушення Конвенції, Європейський суд нагадує, що питання про те, чи робило використання як доказу інформації, отриманої в порушення статті 8, судовий розгляд у цілому несправедливим у порушення статті 6, слід вирішувати з урахуванням всіх обставин справи, зокрема й дотриманням права заявника на захист і якості та значення розглянутих доказів. Однак особливі міркування застосовуються у разі використання у кримінальному процесі доказів, отриманих із порушенням статті 3 Конвенції. Використання таких доказів, зібраних у результаті порушення одного з ключових й абсолютних прав, гарантованих Конвенцією, завжди викликає серйозні питання щодо справедливості процесу, навіть якщо долучення цих доказів не мало вирішального значення для обґрунтування вироку.

166. Відповідно, Європейський суд визнавав із приводу зізнань як таких, що долучення показань, отриманих у результаті застосування катувань чи інших форм жорстокого поводження у порушення статті 3 Конвенції, як доказів, які встановлюють важливі факти у кримінальній справі, робило розгляд у цій справі в цілому несправедливим. Цей висновок застосовувався незалежно від доказової цінності показань і того, чи мало їх використання вирішальне значення для обґрунтування вироку підсудному.

167. Що стосується використання у суді речових доказів, отриманих безпосередньо в результаті жорстокого поводження у порушення статті 3, Суд вважає, що інкримінуючі речові докази, отримані в результаті насильницьких дій, принаймні, якщо ці дії слід класифікувати як катування, ніколи не повинні використовуватися для доведення вини жертви, незалежно від їх доказової цінності. Будь-який інший висновок міг лише легітимізувати побічно поведінку, що заслуговує морального осуду, яку автори тексту статті 3 Конвенції мали намір заборонити або, інакше кажучи, додати видимість правомірності актів жорстокості (“*afford brutality the cloak of law*”) <...>

168. Що стосується використання доказів, отриманих із порушенням права зберігати мовчання і права не свідчити проти самого себе, Європейський суд нагадує, що ці права є загально визнаними міжнародними стандартами, які лежать в основі поняття справедливого розгляду, передбаченого статтею 6 Конвенції. Їх основне призначення полягає, *inter alia*, у захисті обвинуваченого від неналежного примусу з боку державних органів, тим самим сприяючи уникненню неправосудних рішень і досягненню цілей статті 6 Конвенції. Право не свідчити проти самого себе, зокрема, передбачає, що сторона звинувачення у кримінальній справі повинна доводити свої твердження щодо обвинуваченого, не вдаючись до доказів, отриманих за допомогою примусу або пригнічення волі обвинуваченого.

<...>